

צלילי ארגמן

א. שטיגמן

פעמים אדם רוצה באמת לעשות איזה דבר, שאין, אגב, כל קושי בעשייתו, ואינו עושה, מבלי לדעת, אגב, מהו העיכוב, ואולי העיכוב הוא בכך שאין שום קושי בעשייה זו. לא קל, משמע, להוציא לפועל דבר שהוא קל למדי.

חרשבני כי מפני עיכוב מעין זה לא הלכתי בשווי לאחר שנות פרידה מרובות לעיר מולדתי להתראות פנים, מיד לכניסתו לעיר, עם רבי אלתר, מלמדי לאלף בית, חומש ורש"י ואף לקצת נביאים וכתובים. ברור שאורח שכמותי בשווי למכורתו הולך קודם כל לקבל שלום ממורו ורבו הראשון. אין לך דבר קל ופשוט מזה. ואת הקל והפשוט הזה החמצתי לשעות, לימים שניים או שלושה. ושוב לא יכלתי לתקן.

„גלותי“ בנכר ארכה כדי שמיטה. בגיל שלפני בר-מצוה עזבתי בית המשפחה, כלומר, את עיירתנו, שהיתה בכללותה מעין בית משפחה נרחב. ובשובי עדיין לא נכנסתי לתחומי העיר, כבר פשטה השמועה בכל הבתים: הוא בא! גרי מן הדיר נדד למרחקים. נדד, שמא תעה, שמא אבד. והנה האבידה

חזרה. הגדי שב. כל בית-אמי כבר גלה ממכורתנו הקטנה. בית דודי הוא הדיר החדש של הגדי ששב. לא ייפלא שחברים מגירסא דינקותא, קרובים, שכנים, נתקהלו ובאו לרגל השמועה אל בית דודי לומר לי: בא גד! שלום עליכם. גדי! ראשון להגיד לי „ברוך הבא“ היה לוי זוטא, שכננו לשעבר, ידיד-נפש של אבי המנוח. מטבעו, חסכן במלים ונואם גלוב, אף מליץ נשגב, במבטיו... בתקיעת-יד דרך רחבות ותקיעת מבט דרך צמקות, ישב נכחי והגיד לי מה שהגיד בעיניו. לאחר מבוא ארוך ומקיף של ארשת-מבטים פתח ואמר בניב-שפתיים ממש:

— ועל כולם יגל וישמח עליך רבי אלתר שלמדך אלף בית, חומש עם דש"י. הזכור הוא לך? כיוון ששמע שאתה בא לעירנו התחיל לצפות לך. יום יום היה שואל: כבר בא השובב? שקץ שכמותו! כדאי לראות מה צורה יש לו? נזדקן רבי אלתר. שוב אין אומנות המלמד בידו. הוא נעשה מטליא. בשנים האחרונות היו תלמידיו פוחתים והולכים עד שנתרוקן לגמרי החדר שלו... הוא מן הסתם כל רגע עומד לבוא אליך. בטוח היה שתלך אליו ישר בירידתך מן העגלה לברכו בשלום. הרי כבוד רבו קודם גם לכבוד אביו.

על חובתי לרבי אלתר השמיעוני גם שאר האורחים שבאו לקבל את פני.

על אחת כמה וכמה הפליג בחובה זו מוסיס איש שיחה, שנקרא כך על שום שהוא בעל שיחה נאה ולשון שנונה. ואף אוהב הוא את הענין של הסברת דברים. פתח והביע את השערתו כמין מושכל ראשון, שמן הסתם כבר קבלתי מפיו רבי אלתר ברכת שלום עליכם. הזקן נפשו יוצאת ממש לראותני, ותוך כדי כך סיפר בהרחבה כדרכו מעשה בפלוני גברא רבא שיצא מעירו נער ושב לשם אברך מופלג בתורה. מה שייך מופלג? עליו שבעלויים. שמו נודע בכל תפוצות ישראל. מסתבר שכל בני העיר הלכו לקבל פני בן עירם, שיצא מהם קטן ושב אליהם גדול הדור. נתן אותו תלמיד חכם עינו בקהל הרב ושאל: והיכן מורי ורבי שלמדני אלף בית? כיוון שלא ראהו בתוך הקהל חושש היה שמא חס ושלום כבר נפטר מן העולם. אמרו לו שהוא מחמת הולשה שוכב במיטה. מיד עזב האורח הגדול את הקהל כולו והלך לבית מלמד דרדקי שלו. כיוון שהגיע למיטתו של רבו החלוש חיבק ונשק לרבו הזקן ולא זו מלתכבו ואמר לו בוז הלשון: אילולא אתה רבי, שפתחת לפני את שער האלף בית, לא הייתי נכנס להיכל התורה, ובכן, לא לי כי אם לך מורי ורבי מגיע כל הכבוד שחולקים לי. ואתה, אליעזר, אף על פי שאינך גברא רבא, הרי מכל מקום קוטל קנים אינך לכל הדעות, ומסתמא כבר קיימת מצות כיבוד רב.

ר' מוטיס וכל יתר האורחים נתכוונו לזרוני למצוה ונמצאו מוסיפים קורטוב טעם לאותו עיכוב נטולי-טעם לכאורה. שמנעני לעזוב הכל וללכת אל רבי אלתר לקבל ממנו שלום. אילו קמתי כעת ופרשתי מקהל האורחים ללכת אל רבי אלתר, הרי כאילו הנני מכריו ומודיע, שאף אני נוהג בדומה לאותו גדול מופלג. ולא עוד אלא שלא הייתי נוהג כך מעצמי, כי אם מתוך ששמעתי מעשה בפלוני. וכך יצא מדברי זה שלא עשיתי תחילה סתם מתוך רשלנות נמצא לו נימוק מספיק להחמיצו.

בינתיים אורחים באים ואורחים יוצאים. השיחה קולחת. שיחה אחת והיא קולחת בערוצים שונים, כלומר, בפיות שונים. החוט נמשך ונמסר מאיש לאיש. הכל רוצים לדעת מה שכמותי הביא עמו באמתחתו מן העולם הגדול, כמה דעת, כמה חכמה, מה קנין של ממש. שמא יש לי בכיסי איזה תואר, של דוקטור או רב מטעם, למשל. מה חדשות בעולם. יושבי-כרכים מה אומרים. מה מצב היהודים בעולם. מה בדבר מצוות ומעשים טובים. ומה בדבר דף גמרא מדי יום ביומו? האם לפחות מעניין אתה בספר-מוכר, בחובת הלבבות או כגון זה. רבים רוצים לדעת מה מיום מה מלילה בכרך הגדול. הכל תוהים על קנקני, בוחנים אותי. מריחים אותי. השעות שיטפות. סמוך לסעודת הצהרים נכנסתי לעיר מולדתי וכבר פנה יום קיץ ארוך. ויהיה ערב ויהי בקר יום אחד.

באמת אמרו: אל תאמר לכשאפנה אשנה. ואל תאמר לכשאפנה אלך. כיוון שעבר עלי יום ראשון בלי קבלת-פנים לרבי אלתר, עבר עלי גם יום שני. מה שנדחה בנדה. חברים באים. שכנים נכנסים. מכרים פוקדים את האורח לשהות מעטה. לחטף-מבט. כלל לא מספיקים להגיע לידי שיחה של ממש. מרפרפים על מקרים ומעשים, מעלים כמה שביבי זכרונות מתקופת הילדות. מן הימים הטובים ההם. והזמן נאכל כמיני-מתיקה. אי אתה חש כלל כיצד יום שני, בדומה ממש לראשון, מתבלה חיש מהר.

תוהה ומשתומם אני באיזה חפזן צועד זמנו של אורח. זכרונות בכרך שעות וזחלות בכבדות ובעצלתים. שעות נכות, תפוחות, צבות. משולות לצבים. איזה מנה גדושה של שעמום אפור נושא הכרך הסואן בין קפלי אדירתו הצבעונית רבת הפאר. הכל נוהרים יחדיו וכל אחד בודד במועדיו. כל ההולכים יחדיו רצים וכל אחד נלפשו וזחל. גלגל החיים מנסר ברעש והגלגל של כל פרט ופרט פועם בקול דממה דקה. וחילופם של דברים כאן במולדתי הקטנה שכעין דממה דקה נסוכה בחללה ומהלך מקריה אטוי למאד. אך כל נפש יחידה תפעם בחוקה ושעות החיים יתהוות דולקות חיש מהר, משולות לצפרים החגות מלמעלה בלהקות נמהרות... דומה, זה עתה ירדתי מהעגלה, שהביאתני מתחנת הרכבת הרחוקה וכבר נתבובזו לי שתי יממות. ואני כלום מה עשיתי תוך כך? שאלתי שלום, ההזרתי שלום, טעמתי מן הריבה הטובה שהגיש לי הדודה בכפית הניקל שלא שינתה את תארה מני אז. ואולי זו היא הכפית עצמה שמראה שמור בזכרונותי. אף טעמה של ריבת הדובדבנים שמור בזכרון חכי מני אז. הדוד שאל והשיב קצת הן בדברי תורה והן בהיות העולם, קצת חברים ושכנים פקדוני. ראיתי זקנים שהנחתי שחורים והם לבנים. ראיתי קצת אברכים. שהנחתי בלי חתימת זקן והנה הם בעלים בעמם וזקניהם יורדים ומשתלשלים להם עד לעניבותיהם. ראיתי עשן מיתמר מתוך כמה ארובות נשקפות אלי מבעד לחלונות בית דודי. ראיתי עז בת ארשת פנים ראוייה להתכבד מתחככת מתוך בטלה הגותית בקיר ביתו של שכן. ראיתי את ר' חיים ברוך הדוד צועד במקלו לימינו ותיקו לשמאלו וזקנו דליל משהיה, ואילו תיקו כבד-גרים משהיה, משום שמולדתי הקטנה נעשתה בשמיטה האחרונה מעורבת הרבה יותר עם ערי העולם... ראיתי מה שראיתי והזמן גז ונמוג. משל לשעות וימים מימי ילדותי, שהיו נבלעים כתומם לתוך משחק בקצת אגוזים או כפתורים.

כיוון שעשיתי בחזיוני מסע לתוך גן הגעגועים של הילדות המשובצה כפתורים ואגוזים. כל שכן שעולה ומתיצב לפני דיוקנו של רבי אלתר. כפתורים ואגוזים יוצאים אצלי תמיד שלובים עם אותיות האלף בית, עם פרשיות חומש ורש"י, כלומר, עם רבי אלתר. רבי אלתר עשוי בחזיון דמיוני חשבץ אגוזים וכפתורים, תפור הוא מאריג אלף בית, מפרשיות חומש ורש"י. אותיות החומש פורחות אלי מתוך עיניו הצופיות עתים בתוכחה ועתים בחטף-של-לסף, עתים בצער אין אונים על גולם שכמותי ועתים בריגשת נפש. האמרת בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. בדומה למבטו אף קולו גוער ומפייס הליפות. חיכוך עתים מאיים ועתים שופע ברקי משובה

ילדותיות, ידו עתים צובטת קיברות ועתים מחליקה מנעמים על הלחי וכלל מראהו עתים שוחק ועתים זועף. לא דיוקן סתם רבי אלתר ויישבת. יש לו פרצוף מארץ הפרצופים. כל קור ותגיו חידודים. לא יישכה צלם-דמות כשל רבי אלתר.

אך כבר עברו שלוש יממות ושלוש לו לא אמרתי. מה שאתה עוזב ליום נעזב לימים. השמועה אומרת: רבי אלתר רוטן, רוגן, נפגע עד שורש הנפש, אינו יכול כלל להבין כיצד עוללתי לו כדבר הזה, אני תלמידו החביב עליו לשעבר, לביישו ככה נגד קהל עם ועדה. מסתבר שעכשיו כבר צמח קושי כל שהוא לביקורי בבית רבי אלתר. אין מרצים לאדם בשעת כעסו. אף אין לי במה לרצותו.

ב

גם מקץ שלושת ימי ישיבה כלואה בבית הדוד לא הלכתי להתראות פנים עם רבי אלתר. כי רץ לי האורח אל ההר בלויית שלושת חברי נחום, משה ופינחס, רעי הילדות. מקץ שלושת ימי הגבלה, כפי שסח נחום התוסברן של חבורתנו מני אז, שהייתי מעורב עם קהל מקבלי פנים ואומרי שלום, שמילאו את בית דודי, הגיעה שעתנו לעלות על ההר לייחוד חברי. ענין העליה בהר דבר חדש הוא בעירנו, שחידשוהו אחרונים בשנים אחרונות ממש. בימי היינו, לפני השמיטה האחרונה, לא דרכה רגל בן עירנו על ההר הטוב, היפה והנרחב המשתרע מעל לעירנו. קל וחמר שזקני הדור ואנשי הדורות הקודמים מתושבי עירנו לא נהגו עליה זו. את ההר גילו זה עתה. ולאחר שגילוהו נעשה הר-תלפיות לבני הנעורים. מסתבר: לבני הנעורים. שכן מי יהודי בא בימים יטריח עצמו לצעוד סתם ככה במרומי ההר. לשם מה? מה יש? יהודי עוקר הרים בתורה, בעסקי פרנסה. נוטל דין ונוקב בו הר, אבל אין יהודי מטפס סתם ככה בהר. ולא כן צעירי הדור, שאינם שטופים חס ושלוש בתורה ובתפלה, אף אינם להוטים אחרי היות עולם המסחר... הם יעלו בהר להסתכל בפה-נוף, להתהלך במעלותיו ובמורדותיו, לסייר את נקיקיו ומנהרותיו, את מחבואיו המרובים, הלך-נפש שפוך על כל מראה ההר. אין כמוהו טוב למושב רעים, לשיחות נעימות, לסיפורי זכרונות על הימים הטובים ההם. בדקו חברי ומצאו, שאין טוב לפניהם אלא להוציאני מבית הדוד ולהביאני למרומי ההר. על ההר יעוררוני לספר לפניהם מה מעשים מתרחשים בעולם הגדול. מקום שיהיה לי גלוי ההר יהיה להם גלוי העולם הגדול.

וזאת לדעת: אפילו צעירי הדור אינם עולים רגל בהר ביום של חול סתם. חוששים מפני המלעיגים ומתביישים בפני עצמם לכתת רגלים לשם טיול באחד מששת ימי המעשה. אין הר אלא לשבתות וימים טובים. אולם חברי נחום, שלום ופינחס אינם חוששים למה יאמרו חבריות, שכבר יצא להם שם בין אנשי מקומנו לקליר-עולם, וממילא אינם בכושה בפני עצמם, ויש שהם עושים יום של חול כשבת לעלות מן השפלה ולהגביה שבת שם במקום יפה-נוף. בחסותו של אורח לא כל שכן שהם תקיפים בדעתם ובמצעדם. אכן, אנו דורכים בעוז וצועדים קוממיות. בלככותינו ואף בפיותינו פועם אותו מזמור בן ישי, הנותן תבל נועם בנעימת כל חיינו, תבל נועם הילדות בהצרות בית אדני, שבו נאמר: מי יעלה בהר ה'?

אנו עולים ועמנו מגביהה עוף ילדותנו. כל שביבי זכרונותינו מגביהים עוף עמנו כבניי רשף משלהבתה של אילת השחר של חיינו. ילדים חיינו. אך גם באין אנו עוד ילדים עוד תליון ילדותנו בכל נקיק ונקיק של נשמותינו. ימים ושנים אינם עוברים וכלים, אלא יורדים ונחבאים אל קרבנו ושם בתוך המטמון האישי הם מגבירים תיות כיין המשומר. הילדות שגזה חיה בתוכנו כילדות כפולת-שמונה. אז בילדות שיחקנו בכפתורים — והנה הכפתורים ההם מה נוצצים הם עכשיו. אז בילדות התכפשונו בעפר — והנה שמורים לנו כעת בזכרוננו עפרות-זהב. פמוטי הנחושת של בית רבי אלתר הושבו לנו מבית המשכונות של הילדות עשויים כסף צרוף. כל שהיה בעבר עפר ואבן נהפך לזהב וכסף. הדשא של אז, הרחיצה בנהר של אז, הצפרים של אז, לביבות חנוכה של אז, ליל הושענה רבא של אז, שמחת תורה של אז ואפילו תשעה באב של אז הדיקר באיצטרובליו, הכל מלא-שמחה כעת.

השעות בהר עפות כצפרים. הזמן למטה בבית דודי רץ כחץ. הזמן למעלה כאן על ההר יפלט כנשר נתיבו. תמיד ראיתי את עיר מולדתי בתוכה פנימה, כעת אני משקיף עליה מלמעלה

ברן יחדיו מסביבנו צפרים. רק העיירה על בתיה רבוצה למרגלות ההר, אך ילדותי כולה עלתה עמי למעלה ובנתה את קנה במרומים. משל כל המקרים והמעשים של אז נתרששו כאן ולא שם.

שכחתי את מורי ורבי אלתר ולא זכרתי. אך הוא לא שכחני. דמות גויה כפופה מדדה על מקל נראתה מרחוק. נחום חברי לא רק תוסברן מעולה הוא, גם צופה ותיק בעל טביעות־עין חדה. „זהו רבי אלתר מדדה ובא אלינו” — פסק נחום בבטחון. לא הדור לו יתר החברים. אין זה רבי אלתר. קא סלקא דעתך שזהו? יהודי כרבי אלתר יקום ויעלה בהר, ביום של חול דווקא, ברגליו התשושות, במלוא עומס זיקנתו, בעוצם חולשתו? היתכן? ועד שמדיינים בדבר נתברר כמעט לכולם, שהלכה כנחום, זהו רבי אלתר ולא אחר. אך אני אפילו מקרוב לא הכרתי. נודקן

מאד. לשעבר גברתן... ארז — היו אומרים עליו. בעינינו הזאטוטים נשקף כענק בארזים. והנה שבר־כלי לעיני, שר השנים אינו בעל רחמים. הוא הפליא את מכותיו גם ברבי אלתר. עשהו כביכול גל של עצמות. אך גם הזמן הרע שהרס ולא חמל את בית החומר של רבי אלתר לא יכול היה להכהות את זיו מאור עיניו. אף המים הרבים הזורמים לתוך ים השנים לא יוכלו לכבות אש תמיד של אהבה הנוצרת בעיניו. רבי אלתר אהב ילדים. משמע: אהב בכלל. ועל בית היוצר של האהבה אין שליטה גם לשר הזמן.

— הנהו הקונדס — הישיר רבי אלתר את מקלו נכחי מרחוק, כדרך שהיה מישיר את ה„טייטל” שלו כלפי המקום המבוקש בחומש — זהו — עיניו החיות והטריות התלקחו באש משובה ומבטו הסיקריקי טייל על פני כדרך שהיה נהוג אז בשעה שהתלמיד הנבון נתפס בקלקלתו, תוהה ובוהה ומקפיץ את אצבעו על שורות סתמיות לסירוגין, ולבסוף גם מפשק את כל אצבעותיו, כדי רוחב כל העמוד, להתקין לו מראש תשובה כוללת: אני באמת לשורה זו נתכוונתי... לא, לא, לזו. — אם אין תלמידי טורח ובא אצלי לכבדני בשלום עליכם, הרי אני פטור מלהיות לעת זקנותי עולה בהרים להקדים שלום לתלמידי. אבל קודם כל הבה ואתכוון יפהיפה אם אתה הוא זה — אומר רבי אלתר בהטעמה ונותן בי מבטיגישושים, כדרך שהיה בוחן היטב במבטו את התלמיד המפרש לו פסוק בחומש, אם אין הוא מדבר מן השפה ולחוץ. יותר מכל שנא רבי אלתר גניבת דעת של אחרים ושל עצמו. — כן, זהו כנראה. אתה הוא אליעזר בני — הפטיר לבסוף מתוך הסכמה פנימית ממש. אלא שבכל זאת ליתר זהירות הוריד את משקפיו על מצחו להסתכל בי ללא חציצת הזכוכית, כמנהגו לשעבר להפשיל את משקפיו כשהוא מעיין בפסוק מוקשה של רש"י. — אתה הוא — קרא לבסוף בוודאות חוגגת בהרכיבו את משקפיו על מכונם, נגש אלי במרוצה ונתן לי את ידו — אם כך, שלום עליכם רבי אליעזר. זאטוט שכמותך. שקץ אתה!

כיוון שרבי אלתר הטיח בפני את המלה „שקץ” סימן שסביר וקיבל באמת, שזהו אני והוא מדבר אלי דרך חיבה והתקרבות.

— וכעת תנני, רבי אליעזר, ואסתכל בצורתך מקרוב לראות אם יש לך עוד הצלם היהודי. שובי שובי השולמית ואחזה בך. היכן נמצא מקרא זה, זאטוטי? האם עודך זוכר מקרא שכתוב? כן, זוכר הבחור! נמצא שזה באמת אתה — הפטיר לכאורה בקול בוטה. אף על פי כן התהיה שבפניו טרם נמוגה כליל. אף שיחו העיד עליו, שמשוה לא נתיישב עדיין בדעתו וזורע בו היסוסים. שכן הוסיף ואמר:

— ובכל זאת נכון הדבר, זה אתה, בחיי, אתה הוא זה.

גם לאחר כך לא גרע את מבטו ממני. דומה, הוא בוחן מראה פני, מודד את קומתי, תוכן רוחי, מחפש דבר מה בחיצוניותי ובפנימיותי, שיש בו משום אישור מלא לכך שאני הנני אני. אף מקלו נזכר ומהפך ברגביו, משל התעלומה האופפת אותי מכף רגל ועד ראש שרשיה נעוצים בעמקי האדמה. אך מעמו כלה ונחרצה להגיע עד השורש. לבסוף מבטו כאילו נסוג מעמי וננעץ לתוך תוכו של רבי אלתר, בדומה לאדם השולח חכה לתוך ים זכרוננו להעמיד דבר־מה על מכוננו. ואילו אני, שלא צללתי במצולות, לא תפסתי אותה שעה אלא פרט זה בלבד שזקנקנו של רבי

אלתר, לשעבר צנום וגוף, כיוון שהלבין לגמרי, נתארך כמדומה מכפי מידתו אז.
— בדוק ומנוסה שזה אתה, אליעזר — אמר רבי אלתר בביטחה מלאה — הנך אתה, כלומר, על דרך ויש ליישב בדוחק, כשמתכללים ולא רק מציצים כך כהרף-עין, הרי זה בוודאי אתה, משום שהתוך שבך הוא אותו התוך, מה שיין? שורש אין מחליפים ואין ממירים. אלא מה? גדי היית, וכעת תייש, ואם תייש הרי מה? — כלום פטור מדרך ארץ? פטור מלהקדים שלום לרבי אלף בית? עסוקים? מה? מטפסים על הרים ועסוקים? מה?

בין שרבי אלתר השמיע דברים כפשוטם ובין שנתכוון על דרך הדרש והסמל, רשמם בי היו חידודים. פשפשתי במחשבתי דבור בתשובה, אך רבי אלתר לא נפנה כלל לשמוע. העיף מבטיו על סביבותיו ופתח שיחו בריגשת-נפש ובניגון:

— זה שאומר הכתוב: אשא עיני אל ההרים, מה טוב ההר ומה נחמד הוא למראה, פרחחים שכמותכם! באמת בחרתם לכם מקום נאה לשבת, מה שיין? יש לכם עינים לראות ושכל להבין, יודעים אתם מה טוב, אנו בשעתנו לא נשאנו את רגלינו לבוא לפינת חמד זו, מימינו לא דרכה רגלנו כאן, אך מה אני סת? — קרא רבי אלתר ברנת חרטה — חלילה לי מלשקר, פעם אחת ויחידה נתעיתי לכאן, המעשה היה מלפני... מלפני... מתי, סבורים אתם, חבריא, היה המעשה? תמול כמו עתה, מה? תנחשו, חבריא, כחמשים שנה עברו מני אז, לא, אם לדייק באמת, הרי חמשים שנה וחמש שנים, כך, בערך, אני אז... עדיין זאטוט לגמרי, כבן חשע ומשהו, כיצד נתגלגלתי ועליתי לכאן איני זוכר עוד, שמא סוס של שכן ברח ועלה לכאן, שמא פרתו של מי שהוא מבני המשפחה תעתה ועלתה לכאן ואנחנו רדפנו אחריה, ועמי היה חבר שלי, שאף הוא נלווה כמוני אל הגדולים לרוץ בעקבות הסוס או הפרה, והגדולים עשו את שלהם, תפסו את הפרה או את הסוס, החזירו את האבידה והלכו להם, ואילו אנחנו הזאטוטים חמקנו מהם ונחבאנו בנקרה אחת, חשקה נפשנו להיבדל מהם ולתור לבדנו את ההר הגדול הטוב והנחמד הזה, כיוון שהתרחקו מאתנו הגדולים הגחנו ממחבואנו והתחלנו לשוטט, תחילה נעמה לנו שוטטות זו במרחבי ההר, לאין עין אבא עלינו, ללא מרות הרבי, ללא שותפות של יתר החברים, אנחנו עשינו לנו עסק חשאי, שהוא כולו שלנו, אין לאחרים חלק בו, זחה עלינו דעתנו וקפצה עלינו גדלות המוחין ממש, וכאן על ההר, חבריא, השעות עפות כצפרים, עשינו קצת קפיצות ומרוצות, שוטטנו מעט, והיום פונה לערוב, מה? היאך? אימתי? אך היום נס, אימה גדולה נפלה עלינו שמא לא נמצא את דרכנו אל מורד ההר, שעת בין ערבים, אפלולית ממשמשת ובאה, אל תקנאו בנו, חבריא, מה שסבלנו והרגשנו, בענין ההר ידענו רק זאת שהוא משמש מקום מחבואים לגזלנים ביום ושדים משוטטים בו בלילה, מיד נשאנו את רגלינו לרוץ, ידינו שלובות והנפש בכף... הסכמנו בינינו בשבועה לבלי לספר לשום איש את המוראות והפחדים שעברו עלינו, ובכלל לבלי לספר דבר, אין אנו חסרים אלא לספוג מנת מלקות בפרצוף הפנים ובמה שמנוגד לו לכשייוודע מעשה המשובה שלנו לאבא ולאמא, מני אז, לא השיאני עוד יצרי ורגלי לא נשאוני עוד לעלות בהר, ואילו אתם, חבריא, רואה אני, קבעתם לך מושבת-מיד כאן, בית מדרש כניתם לכם מסתמא מאבני המקום הזה, אתם משכימים ומעריבים לכאן, מקיימים אתם כאן שלוש תפילות מדי יום ביומו, כדרך שנאמר על יצחק אבינו ויצא יצחק לשוח בשדה, אין שיחה אלא תפלה, אף השכל מחייב, בחורים מישראל הטורחים ועולים על גפי מרומי ההר כל כוונתם מסתמא לשם שמיים, חזקה עליכם שעליתם לכאן לשם קבלת התורה, שאין תורה ניתנת אלא בהר, אין צריך לומר שהמדובר הוא בתורה חדשה מעל ההר, שלא כמונו הבטלנים מהדור הישן, לנו לא היתה תורה אלא אחת, היא תורת משה, לא קבלנו ולא נתנו תורות חדשות בכל יום שני וחמישי, אנו קטגוריות, אבל גדולי-אמנה, ואילו אתם גדולי-מוחקין, משמע: קטני אמנה, מה? השמועה אומרת, שהכמים אחרונים כל אחד מהם בונה לו במה משלו, כלומר, בית מדרש, להבדיל, משלו, ואין בית מדרש בלא חידוש, כידוע, חדשים אתם, אנשי הרים נעשיתם, אנו זקני הדור לא טפסנו בהרים, לא התהלכנו בגדולות, הסתפקנו בקצת מצוות ומעשים טובים, בדף גמרא, בפרשה חומש עם רש"י, והיו בינינו יהודים שלא ידעו אלא קריאה מעט בסידור, אלף בית, וזה הכל, ואף הם היו יהודים טובים, יהודים כהלכה, ואתה, אליעזר, מה דינך לדף גמרא, לדף יומי? מה? אומרים שהבריות שם בכרכים טרודים יותר מדאי ואינם מספיקים אפילו להתפלל פעם אחת ביום בצבור, מה?

ג

כיוון שרבי אלתר לא קיבל תשובה לאלתר, ואולי לא ציפה כלל לתשובה, שכן כל האותות העידו בו, שעיקר תפקידו להשיח מעל לבו, צידד את מבטו ונשתתה בשתיקה. מראה פניו היה של אדם שתולה כל סיכוי שלו בו בעצמו. עוד אני מעיין בדעתי מה מלים להגיד, ורבי אלתר תופס חוט שיחו ומושכו קדימה:

— פשיטא שאין הכוונה לתפילה בצבור דווקא. הרי קם דור חדש, האוהב, כפי שאומרים. תפילה ביחידות דווקא. בימים האלה ובזמן הזה, אומרים, נתרבו חובבי ההתבודדות בענינים שבין אדם למקום. משום כן, משמע, מצויים כל כך הרבה עולי רגל בהרים, הפורשים מן הציבור והולכים להתייחד עם גבתי המרומים — דיבר רבי אלתר בהסעמת לשון, שנחלוותה בקריצת עין חכמנית — חכמים אחרונים הם פורשים מן הצבור. ולואי ולא יהיו פורשים גם מריבון העולם, כשם שהם פורשים מן ה"עולם". אלא מה? שאין מנוס ממנו היושב גבוה על גבוה מעל לכל ההרים הרמים והנישאים וצופה בבריותיו למטה. לא לי אלתר להיות פרקליטו של הקדוש ברוך הוא, שמא חס ושלום יהודי מחסר לו תפלה אחת, בשוגג, כמובן, מפאת צוק העתים וטרדות מרובות ופיזור הנפש המצויים בדור יתום זה. חזקה על יהודי שלא יבטל תפלה במזיד. אלא מה? אמור, אליעזר, בלב תמים, לרבך הזקן, מה אתה לתפלה ביחידות לפחות? נגיד שאין לך זמן לקיים בכל יום מאה ברכות ואחת, אבל מה דינך לברכת המזון, לקריאת שמע, להנחת תפלין בכל יום? הרי פטור לגמרי ממעט יהדות אי אפשר. מה?

רבי אלתר צידד את מבטו שמא יפגע בי חס ושלום על ידי הצצת-מישרים בדקניית המפשפשת בנבכי-לב. צדידה זו עשויה היתה להתפרש כרמיזה לספק המטייל במוחו של רבי אלתר. אולם שחקה נעימה שנרחח בפניו זרעה בהם אור הבטחון דווקא.

— אין אתה מצווה ועומד להתפלל עם הותיקין דווקא או לישב יומם ולילה על התורה ועל העבודה. אפילו אנו זקני הדור איננו מעזיזים עוד לתפוס את המרובה — הפטיר רבי אלתר בנעימה של ויתור וריתור, המכנסת לתוכה כמו לתוך רסיס-דמע את קובעת התרעלה של דור-אבות, שאינו מטפח עוד אשליה עצמית לגבי עצם ההפסד שנפל בחלקו בתהורות הגילים ואינו שוקד אלא להציל כופר נפש קטן, שארית הפליטה, זכר לחורבן, ממסורת האבות — אבל המעט אשר יידרש... המעט הזה...

לא סיים. הספק המכרסם כיוון שדש את הלב בעקרבים לא חמל מן הסתם גם על שארית הפליטה, על המעט הזה.

שחקת-הביטחון נמוגה, מאחר שהתשובה נתמהמהה לבוא. רבי אלתר הקיש במקלו על זיו סלע נקישות קוצר-רוח. הפשיל את כובעו על המצה ושמטו הזרה למקומו, נטל מטפחתו האדומה מתוך הכיס האחורי של הקפוטת וניגב זיעה מעל מצחו. וכאותו כבאי חרוץ, המשנה מקומות בזינוקים נמהרים לקדם כל התלקחות אש, החיש גם רבי אלתר את נסיגותיו ובתנועות-שכל נמרצות התקין לו תפירה חדשה תוך כדי בריחה מן הישנה. מסתבר שגייס את זקנו הדליל בנגיסת-יפה לעזרת הנסיגה הנחרצת, כמנהגו מאז להיעגן בזקנקנו בכל שעת-ידחק. וכך אמר:

— שמע, אליעזר, תינח תפלה שהיא ענין שבלב. ואם אחד משלנו הוא קצת עצלן לתפלה שבעל-יפה, אין זה מן הנמנע, שהוא שופך את תחינתו לפני בורא העולם ללא אומר ודברים אלא ברחשי-לב. הרי אומר, התפלה היא אצלו בבחינת לבא לפומא לא גליה. אפשר לסמוך על הרבוננו של עולם שהוא מבין למה שהלב מדבר אליו אף ללא מלים, העיקר שיש חשק בלב להתפלל. אבל מה הדין, אליעזר, בני, לתלמוד תורה? הרי לימוד התורה בודאי מצווה היא, ובפירוש נאמר והגית בה יומם ולילה, ומי שאין בידו להגות בה יומם ולילה חייב מכל מקום לקבוע עתים לתורה. נאמר פשוט, לדף גמרא עם רש"י ועם תוספות. לגבי הלימוד בתורה אין אפילו התירוצן של עצלות. מה שייך עצלות לגבי תלמוד-תורה? הרי זה פשוט תענוג, מחיה נפשות, טעם גן עדן. אפילו יצר הרע אילולא שהוא מזוהם כל כך היה מודה בפה מלא, שאף הוא להוט אחרי דף גמרא עם תוספות ועם מהרש"א... אלא שפשוט רשע הוא ואינו רוצה להודות בכך, שמא יחא נידון כמודה במקצת... ואם כן, אליעזר, מה בדבר קביעת-עתים לתורה. נער טוב היית. אהבת ללמוד. זכורני: היתה לך משיכה אל האותיות הזעירות. ומי שנמשך פעם נמשך

תמיד... בלי לימוד התורה מה התכלית? דף גמרא יש בו פשוט משום רפואה. הוא הדין עיון קריאה מפעם לפעם בספרי־ראים. מה?

הרבה קולות יש לרבי אלתר וכולם הם חזקה אצלו מימי כהונתו בקודש שהיה מלמד לדרדקאות אלף בית, פרשיות חומש, פרקי נביאים ומגילות רות, שיר השירים, איכה וקהלת. נמצא שהוא מדבר חליפות בניגונים של שיר השירים, של פרשה חומש, של רות, של איכה, של קהלת ושל כל יתר הניגונים, הבונים את סולם הקולות של אדם מִישראל, שהוא נוסף לכך מלמד דרדקי, ובשיחה זו על ההר שימש רבי אלתר בכל הקולות והניגונים המהלכים בפיו. פתח באלף־בית, בפרשיה חומש, כמזמור שיר לנוף שעלתה מתוכו בת קול של שיר השירים, אף, אהה, כבר הגיע לטעמי הנגינה של לכו נרננה המשתפך לאט־לאט לתוך תפילת אתה אהה. חוששני שהוא מסייע עצמו בגבולות התנ"ך למגילת איכה. אף חליפות ההבעות בפניו עברו כמה וכמה גלגולים דרך שבתות, חגים ושמתת תורה בכללם. אך הנה שבת משוש ודעך חג בפניו. הוא מתקרב בארשת־פניו לתשעה באב. משמע: נתערערה נקודת הביטחון בלבו עד השורש. הספק מכרסם הכל: את התפלה, את הברכות, את הלימוד ואפילו עיון־קריאה בספר מוסר, ככל שנתמהמהה תשובתי כן התקדרו פניו, שחה קומתו, דממו ניקושי מקלו על זיזי הסלע והזיקוקין בעיניו נתעממו, קצות אצבעותיו נאחזו בגדילי זקנקנו, משל הוא נאחז ברגע זה, שכלו כל הקצין, בצמחיה זו שעל קלסתר הפנים, המשמשת צמרת של אילן ישראל, אות קודש לצלם היהודי, הוכחה ניצחת שנצח ישראל לא ישקר... כעת ירה בי מבט בוהן מלבר ומלגו ואמר: — אשריך, אליעזר, שטרם צמחה לך תחית־זקן ולא נתחייבת לעת עתה לעמוד בנסיון. אי, אי, גנח רבי אלתר מעומקא דלבא, מרובים הם הנסיונות והפתויים שאדם מישראל חייב לעמוד בהם, ובני הנעורים מישראל לא כל שכן. מארבע כנפות הארץ יוצאות רוחות הכפירה, שליחי השטן, ומה יעשה הבן ויעמוד כנגד משלחת מלאכים רעים אלה מפיצי המינות? השם יתברך יצילך, אליעזר בני. זכות אביך ירא השמים תגן עליך, הנקודה היהודית שבך, מאמין אני, תצילך, ואני עוד שאלה אחת לי בפי אליך — אמר בקול מאושש לפתע ובו ברגע נדלקו כל הזיקוקין בעיניו ואור בוטח זרח בפניו — אתה זאת תגיד לי: אם אין יש שפעמים עוברך רעיון שאני אלתר, רבך לראשית דעת, לדברים ראשונים שבראשונים, הקניתי לך תורת שקר חס ושלום? מה?

אם כי מלכתחילה לא נתפרשה לי שאלתו כל צרכה נתתי בו מבט מאיר תקוה. לבי אמר לי שאוכל, לכשיסתבר לי היטב ענינו, להגיד לו בתשובה דבר־מה מניח את דעתו. אף הוא שילם לי מאור כנגד מאור, הישיר את מבטו נכחי, הציץ בי עין בעין והמשיך בניחותה: — שואל אני, אליעזר בני, בענין... כיצד להגיד זאת? בענין אלף בית של ישראל שלמדת מפי... ובכן, שואל אני, אתה מה סבור, כלום עשיתי חלילה את מלאכתי רמיה, כשלמדתי אותך, דרדק שכמותך, שאלף היא אלף ובית היא בית? וכי שיקרתי לך חלילה? מה? פתח פיו ואמור. או שמא אתה מתחרט חס ושלום על כך שהכנסתי לך לתוך מוחך את האלף־בית היהודית וכל יתר הדברים שנתקפלו לתוך אלף־בית זו?

מענה פי היה מרפא לנפש רבי. ההשפעה הטובה שיצאה מדבורי המעודדים הראתה אותותיה בכל מראה פניו, בקומתו שנזדקפה לפתע, בנוגה־עיניו, בתזוזת המשקפיים שהתחוללה ללא כיוון וללא מגמה כמנהגו של רבי אז כטוב עליו לכו, כגון, שתלמיד משיב כהלכה, בנקישות מקלו המוגברות, ועל הכל בצלצלי קולו שנמוג בהם תשעה באב ונדמה איכה וניגון שיר השירים נחל את נצחונו הסופי.

— כל טוב לך, בני, שהנחת את דעתי — קרא רבי אלתר בקול מבשר — וענה בך פִּיך שתורת אמת הקניתי לך, אמן, אמרתי לך, אלף היא בפירוש אלף ובית היא בית לעד ולעולמים. ואף אם יבואו כל חכמי מזרח ומערב לא יוכלו לעשות פלסתר את התורה שקנית מפי רבך אלתר. זהו. זהו. נמצא שאף אתה בדעה זו. יפה. יפה. אך מה לך מדבר בשפה רפה? על כגון זה צריך לדבר בפה מלא. קום והגד במענה לשון. אתה שם אצלם... בעולם שלהם... כבר היית... אל גנם ירדת... קטפת מפרי עץ הדעת שלהם... לקקת משלהם... הריחות מבושם חכמתם. ובכן, הגד, שמא נמצא אצלם מין חכם שכזה... מין ידעוני שכזה, שעמד והוכיח באותות ובמופתים שאלף, למשל, אינה אלף ובית אינה בית? מה? לא נמצא ביניהם מגיד אף אחד

להביע דבר-הבל שכוזה. כי מה שייך? אלף הרי כולא עלמא לא פליגי שהיא אלף, בדומה לכך רכל מודים, דרך משל, שהר הוא הר או ששום פרה לא פרתה עדיין מעל לגנות. וכן מן המוסכמות הוא. שגלגל חמה מנסר ברקיע ולא שהוא צומח, נגיד, כחיטה מן האדמה. לא כן? זהו. אף אלף היא רק אלף והיא תהיה כזאת כל זמן שיעמדו השמיים והארץ. זהו. זהו. משמע. יש נקודה, שאפשר להגיד עליה: כאן, אחא, עמוד, עמוד ותתחזק. עיקר הכל שיש נקודת: חזק. כי זה כל האדם. על האלף אנו עומדים, אליעזר. דורות מישראל בעבר ודורות מישראל בעתיד עמדו, יעמדו עד עולם. על האלף. זהו הענין. לא כן? ואני אלתר, מלמד דרדקי לתינוקות בישראל, לא שקרתי חלילה, לא רמיתי, לא הפיחותי כזבים.

בעיני רבי אלתר ניצת בן-רשף בהדר, בחוסן אמונה. מקלו דפק על הסלע בקול ענות גבורה. קולו דבר במצהלות:

— שמע אתה, אליעזר, שמעו אתם נחום, שלום, פינחס, אתם כולכם שיצקתם מים על ידי בשחר ילדותכם, שמעו: חייב יהודי לומר אשרי, אשרי ביום ואשרי בלילה, שלוש פעמים אשרי בכל יום. אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו שהננו יהודים. כל ישראל אחים באלף-בית. כל אחינו בני ישראל שורש נשמתם באלף-בית. זאת התורה אשר למדתי אתכם כאשר הייתם גדיים. ואף כעת כאשר נעשיתם לתישים, ברוך השם, קראו אחרי וענו בקול, קראו, ילדים: אלף היא אלף, בית בוודאי ובוודאי היא בית. ראו נצטויתם ואל תחשו.

קיימנו את צו רבנו וקראנו אחרינו בקול ככל אשר למדנו. נהיינו למקהלת-הר ורבי אלתר המנצח עליה במקל נועם שבידו. וכטוב לב רבי אלתר בראותו אל נכון, שעמלו מלפנים עשה פרי ישוה לו, נתן את קולו בצחוק צותל. וההר ענה לו במרחקו, בכל נקייו ומנהרותיו, בהדים והדייהדים.

ד

לאחר שיחה של הקדמה, שנחטפה בעמידה, פתח רבי אלתר לדיין עמי בעצם הענין, אלא שקודם לכן הציע לפנינו לחזור להיסבת-נועם זו של שבת אחים, שבה ראה אותנו בהשקיפו עלינו מרחוק. אף את עצמו זימן להצטרף למסיבתם של חכמי הדור החדש, פרש את מטפתו האדומה על אדמת האל הירוקה ונתבצר במושבו דרך רחבות ושוב שיגר מבט-סיוורם לתוכי ושאל מעשה מקשן הנזקק ויורד לעומקה של בעיה:

— ושמא תגיד לי כעת, דרדק שלי, מה טעם לא הלכת אל רבך לאלף-בית לקבל ממנו שלום עליכם?

— לא הלכתי משום שמאד מאד רציתי ללכת ומשום שהשכל מחייב והכל יודעים זאת שחייב אדם בכבוד רבו — הטילה המבוכה לתוך פי פסוק בלתי מלוטש, שהיה כולו אמת וכולו אמת" שבו עשאו בלתי מלוטש ביותר ואף אצל לו מעין גוון של שקר.

רבי אלתר נתן בי מבטים צחקניים, מבשרים פרץ-זעם, שהיה דן בהם עבריו ב"עבריי", שנכשל בטעות "גוי", משך בחזקה את קצה זקנקנו אל פיו לכיסוס כל שהוא ואמר:

— בתמיתה! הואיל ורצית והשכל מחייב והכל יודעים לא הלכת. מה שכל יש בדבר? נמצא שאני בעל מוח של גוי, שאיני מבין כאן כלום. המתן, המתן, שמא בכל זאת אעמיק לתוך הסוגיה הקשה להשיג מקצת בשכלי הדל — רבי אלתר הפשיל את משקפיו כלפי מעלה, תזר והרכיבם על חטמו, סגולה בדוקה בידו לסלק אבני-נגף של איזה ענין קשה הבנה — המתן, המתן, דומה שתפסתי משהו, שיש בו מן השכל. הואיל וכיבוד-רב היא מצווה לא רצית לנהוג כרבך מצוות אנשים מלומדה... מצפה היית שתתעורר בך האהבה בשביל שתלך אל רבך מתוך איתערותא של אהבה. בנתי לרעך, אליעזר? מה? כך דרכם של חכמים אחרונים, בני הדור החדש, שאין הם גורסים מצוות כתובות אפילו הן חובות עלינו גם מטעמי דרך ארץ. נמצא כל הפורק מעליו עול תורה פטור גם מעול דרך ארץ. ניהא, תלמידי היקר, סימן טוב לך שאתה דובר אמת ומתרחק מדבר-שקר — שחקה של קורת רוח השתפכה בפני רבי — מקטנותו יתנכר הנער, זכורני, שובב גדול היית, אבל שקרן לאו. הן שלך היה הן ולא שלך לאו. מידה טובה זו, אם איני טועה, נתקיימה בידך גם עד היום — קולו ספג צהלה בוטחה ומבטו, שהיה תחילה מרתיע עצמו מהצצת-מישרים בפני, נעשה לפתע דרוך כנגדי — מציץ אני בך ורואה אותך כאן כעתה, לא נשתנה צלמך... זה הצלם היהודי לא נפגם חלילה בך אף במשהו. חי אתה נצב

לעיני בדמות דיוקנך מאז, כמו תמול זה עתה. כדאי היה לזקן שכמותי לטפס על ההר הזה בשביל להציץ בתלמידיו מאז ולראות כי הוא-הוא... לא שינה ולא החליף צורתו. כאז כעתה... כאז כעתה...

הוא שינן את המלים „כאז כעתה“ כאדם המדבר אל עצמו וכל עיקר מתכוון לפיוס עצמו. פניו לרחבם ולארכם אמרו בת־צחוק וכלל מראהו כמעין המתגבר של גחת רוח ופיוס. נטל קצה סלסלה של זקנקנו ותחב לתוך פיו. הסיר את משקפיו מעליו לחלוטין. עמד על רגליו והשקיף על כל סביבותיו. משל אין הוא ניאות להפקיד יפה־נוף ברשות משקפי הזכוכית. וכשכיוון את שפתו התחתונה, תנועה הזכורה לי יפה יפה מני אז, הבינותי, שאיוז שקלא וטריא שבמחשבתו באה לידי גמר ורבי אלתר מזמן עצמו לפרש את מסקנותיה במלים כדרכונות. ואכן, חיש מהר נתן את קולו ברגש רב:

— שאו עיניכם, ילדים, וראו, כמה גדולים מעשי אלהינו וכמה נאה כל מה שברא בעולמו. הדור נאה זיו העולם. ההר הזה... ההר הזה. לא בכדי נאמר אשא עיני אל ההרים... אשא עיני... נשא עיני. זרק מקלו, שרבב ידיו לחלל המרומים, חבק מרחבים. ישר־קומה היה ברגע זה ומראה פניו כשל אברך, כמו ניער בתנופת ידיו משא־שנים מעל עצמו. ויען ויאמר:

— רואה אני, בני הדור החדש, שאף לכם ניתנה בינה יתירה לדעת ולהבין מה טוב, עול־הרים נעשיתם. ברוך טעמכם. ואתם כלום על שום מה הנכם מכתתים יום יום את רגליכם על ההר, כפי שהשמועה אומרת עליכם? בשביל לקיים ממרומים קראתיך ה', יפה אויר ההר לעיון תפילה ולעיון לימוד. לא עוד חשקה נפשכם להתפלל מתוך ה„סידור“ תפילת אנשים מלומדה, הריכם טורחים ובאים לכאן להתפלל מתוך עולמו של הקדוש ברוך הוא. ומכיוון שהנכם מתעצלים לעיין בספר הנכם באים לכאן לעיין בארץ הטובה והרחבה הפרושה לפניכם כספר. לומדים אתם הרים ומתפללים מרחבים, כגון שיש חכמים חוקרים הלומדים ים ומצולותיה, יער ובעיותיה, שדה ותבואותיה, אף חכמינו ז"ל תיקנו מסכת פאה. גדולי החסידים והרביים היו יוצאים לשדה או נחבאים ביערות להקשיב לשיחות דשאים ואילנות ולשמוע פרק־שירה מפי צפרים. למדני־הר הנכם, עוקרי־הרים. ומשום שהנכם עולים בהרים, משמע, בני־עליה הנכם. ואתה, אליעזר, שהנך לא רק עולה הרים, גם יושב־כרכים, בוודאי קנית שם, בכרכים, הרבה לימודיות מן המין החדש, מין חכמה חריפה הסתומה בפני אנשים פשוטים שכמונו, שמא תושיט לרברך הזקן, בקצה המזלג לפחות, קורט מה מן החכמה ההיא ששאבת שם ממעינות הגויים... תגיד לי איזה דבר־חידוש משלהם... משל איזה גדול משלהם. אומרים שיש אצלם חכם אחד ששמו טולסטוי. ובכן, שמא תגיד לי עיקרו של דבר ממה שאמר אותו טולסטוי חכם...

— טולסטוי אמר הרבה דברים הראויים להישמע — אמרתי משום שלא מצאתי תשובה נאה מזו.

רבי אלתר גירד וחיטט באצבע אחת במקום מסוים זה שבזקנקנו, ששימש לנו בילדותנו נקודה שואבת לכל מיני הרתורים שלא מדעת ולידי פיזור הדעת, שמתנת שכרם היתה על הרוב סטירת לחי ביד הרבי על ביטול תורה, ואילו הוא גופו נוהג היה להגביר את ריכוז דעתו על ידי ירידת אצבעו לתוך קרחת זו שבחורש זקנקנו. פסק את שיחו אגב קימוס־מצח שבעיניך מחשבה:

— הרבה דברים אמר אותו טולסטוי חכם? הרבה דברים מה משמע? כלום חייב חכם לומר הרבה דברים ולא די בדבר אחד שעליו הכל עומד? מה? שמא כל האומר הרבה דברים הריהו דומה כאילו לא אמר כלום? ושמא הדין עם חבוקק שהעמיד הכל על אחת? הרבה דברים! לא, לא, חבריא, הרבה דברים... הם יותר מדאי! שמא טוב עשה עקביא בן מהללאל שאמר הסתכל בשלושה דברים. שמא מי שאומר וחוזר ואומר ומוסיף ואומר אין אנו יודעים עוד מה סוף־סוף אמר אותו בעל המאמרות המרובים! לא, אליעזר, בני, דוחה אתה אותי בקש. בוא ופרש לפני מה חידש אותו טולסטוי חכם. ששום חכם אחר לא חידש לפניו. שמא הוסיף דיברה אחת שאינה בתוך עשרת הדיברות. שמא המציא לא תגוב חדש או איזה לאו חדש אחר. מה? למדני, תלמידי, מה אמר אותו רבי גדול וחדש שלך, אותו טולסטוי חכם. בענין אורח חיים, בענין הדרך שיבור לו האדם שתפארת ממנה לעולם. מה?

— חושבני שטולסטוי לא אמר שום דבר שלא נאמר עדיין לפניו.

— יישר כוחך, תלמידי — קרא רבי אלתר בריגשת לב — שאתה שוב מודה על האמת. כאז כן עתה, בני. וזכורני, שובב גדול היית, דעתך פזורה תמיד. יש שאתה צופה ולא מביט, שומע ולא מקשיב, מסתכל על הרוב לא בספר שלפניך, כי אם בצפור שבחלון, בוו של הדלת, בעכביש שבפינת התיקרה, בכל מראה עיניך, ורק לא בסידור או בחומש. אורך־רוח חסרת, בהתמדה לא היית. אבל כיוון שהרבי שואל אותך: בני, להיכן אתה מביט, מיד אתה עונה דברים כהווייתם: אני לצפור מביט, בזבוב הפורח שמתי מבטי, בעכביש על הקיר, לא דברת שקר, ברם, דעתך היתה פזורה תמיד. עד שתוהה אני ושואל כיצד מצאת, אליעזר, את ידיך ורגליך שם בכרכים הגדולים המלאים המון אדם ובהמה רבה וכל־ירכב אצים רצים, אומרים, כשדים מטורפים, ולא אירעה לך חס ושלום שום תקלה.

רבי אלתר משך בזקנקנו עד שנעשה לו כמין שובל, שנעצו בין שניה, והיה תוהה שהות־מה, סימן שעלתה במחשבתו שאילתה מברחת מקצת. לאחר כך פתח ואמר בדבור קצוב ואטיי כמונה מטבעות:

— וכעת ענה לי, תלמידי, מה היית מגיד אילו בדומה למשל שאלתיך דבר שהוא של שטות לגמרי, כגון, אילו שאלתיך, אם רצוי הדבר לפניך שיתרחש פלא ואתה תחזור ותשב לפני לקבל תורה מפי... נאמר כך... אילו באמת התרחש הפלא ואתה שוב דרדק, זאטוט שכזה, ילדון ממש, ואני אלתר חוזר ועולה לגדולה לשמש בקודש להיות מלמד לילדי ישראל, אילו כך, היית נכנס בחשק אצלי לכיתה שלי לשמוע מפי שוב פעם לקח טוב, שאלך היא אלף ובית בפירוש בית, לעד ולעולמים בית? ולא היית מתעצל אפילו לשנן עמי פרשה חומש עם רש"י, קצת נביאים, חזון ישעיהו, הוי גוי חוטא עם כבד עוון... ובניגון דווקא... בזה הניגון — רבי אלתר מסלסל בניגון מתוק־מתוק המוצץ את הנפש — כאז כעתה, כאז כעתה, מה? אהבתי לשמוע את קולך בלימוד... שם... שם... במקום שישבת, על הספסל, אל מול פני, בדיק, כיוון שהבעתי את הסכמתי בפה מלא נתרגש רבי אלתר, קם על רגליו והתחיל מנענע במקלו אילך ואילך כנאבק עם יריבים נעלמים, ואמר:

— אני במקלי זה את השנים אני מגרש, אי, אי, אילו יכולתי לפרוק מעלי נטל השנים ולהתחיל שוב במלאכת הקידש ללמד לצאן קדשים תורה מורשה, אהבתי אתכם, ילדונים שכמותכם, חברה לבנה, אהבתי את קולותיכם המצלצלים כפעמונים, לולא השנים... לולא סבל השנים, לולא משא השנים שהתיש את כוחי... לולא עייפות זו... לולא תשישות זו ברגלים... הטוב לי לשבת... שבו גם אתם, חבריא — סח רבי אלתר ונתן בנו עין של תמיהה, כאילו רק הרגע השגיח בכך, שאף אנו עומדים על רגלינו — שבו גם אתם, תלמידי מלשעבר, שבו, כחכמי התלמוד ז"ל, שהיו יושבים בשדות ומסבים בחצי גורן עגולה... הבה ונשוחח קצת בניחותה.

עשינו כפי הוראתו, ישבנו בחצי גורן עגולה והוא בראש, ופיו מטיף לקחו:

— אומר אני לכם, ילדים, אילו נהרש הפלא ואני שוב מלמד דרדקי שלכם, לא הייתי מסרב כלל וכלל להתחיל שוב בהרבצת ראשית דעת אלף בית לילדי ישראל, לא, לא, לא הייתי מסרב, מה טובו לי השנים ההן, מה טוב היה לי הזמן ההוא, הנה כך... כאז כעתה... אני יושב בראש... ואתם, חבריא, צאן מרעיתי, הטיטל בידי — רבי אלתר נטל לידו את המקל והחזיקו בקצהו כמין טייטל — הרי זה מחיה נפשות, ילדים, אני פותח פי בניגון: שמע, ילדון, אות זו מה שמה? זו, בחורון; אמור, פרח; פתח פיק והגד, דרדק, ואתה זאטוט, מה לך שותק? אי, חברה לבנה, דברו, למה נאלמתם דום, שקצים? חושו והגידו, קונדסים, הזדרזו, חברה לצים, זאל תדומו, הקיצו ישנים, הולכי בטל שכמותכם, סוסות עצלות, מה לכם כי נחשלתם? מהרו, מהרו, הזמן אינו עומד, מקום כבודה של הבית, הנה כאן ה"סידור" והיכן כאן בית? היכן, כדרלעומר שכמותך?

רבי אלתר נפנף במקלו, ממלא מקום ה"טייטל", כלפי מרחבי ההר, ממלא מקום ה"סידור" אחת הנה ואחת הנה ומראהו לרגעים כחולם בהקיק, אך אם באמת חלם לא היה תפוש חלום לאורך רגעים, שוב הסיע את משקפיו מעל מצחו כלפי מטה והרכיבם על הסמו, סימן ליקיצה גמורה.

— לא, חבריא, חלום תלמתי, אמר ברגש עצור, לא עוד מלמד תורה אני לילדי ישראל, מטליא זקן הנני, יתברך וישתבח הבורא, שעוד יש כוח בידי הישישות להטליא מכנסיהם של

ילדי ישראל. ואף זו מלאכה שחלילה לעשותה רמיה. כל ילד יהודי זקוק למכנסים שלמים. והריני כפרת עצמותיהם של תינוקות מישראל. תודה לאל, תודה לאל, עוד כוחי עמי להוציא מתחת ידי חתיכת מלאכה מתוקנת. המחט נשמעת לי והחוט תופר כתיקונו. אלא שהיום נתעייפת קצת מן העליה בהר. לא עוד מן העולים אנכי. נעורי כבר אזלו. לא עוד הכוחות ההם. לא עוד... אם כי, בל אחטא בשפתי... איני חש, ברוך השם, שום חולי. אף מצעדי עודנו בטוח.

וכאילו נתכוון להוכיח לנו במופת חותך שעודנו יודע צעד כדבעי, עמד על רגליו בוינוק מהיר, התיצב קוממיות, שלח מקלו קדימה וחרץ את פסוקו:

— הגיעה שעתי ללכת. ואתם... הלא מתמידים אתם ומן הסתם עוד תאחרו שבת כאן...

— לא, — ענינו כולנו פה אחד, אנו הולכים ללוות את רבינו.

— ובכן בחורים, קדימה! — אמר רבי אלתר כשראה בנו, שאנו מצרפים מעשה לדיבור וכבר קמנו על רגליו ללכת.

רבי אלתר צעד בפסיעות מאוששות ונמהרות ואף שית פיו קלח בקצב מאושש:

— אל תראוני, חבריא, שאני מהירצעד. אתם לכשתרצו רשאים אתם להאט את מהלכם ולהניח לרבעם הזקן שילך לו יחידי. הן שעתכם לא דחוקה כלל וכלל. אתם עוליהירים הנכם מדי יום ביומו. אך אני, אלתר, אין עוד עתותי בידי. עבודתי מרובה במחט ובמספרים. וצריך לחטוף גם תפלה מעט וקצת עיון בספר. לא עוד ימים רבים לפני. הגיחו לו לרבעם הזקן לילך יחידי כמרצוה, ואתם, בני תתנהלו לאט... מה לכם המרצוה הזאת?

אנחנו לא הנחנו לרבינו הזקן לילך יחידי. זירזנו עצמינו להלך עמו צעד בצעד. לפתע נעצר רבי אלתר במרצותו, לטש מבטו, שרבב מקלו קדימה, כמסייר מסביבו ומחפש במבטו ובמקלו כאחד אחרי דבר מה שהיה ואיננו עוד.

— ילדים, אמר רבי אלתר בגמגום מעט, סימן שהוא מוטרד מפסוקימה, שכן דרכו של רבינו אלתר, שלשונו לוקה בגמגום כל פעם שאין בפיו לשון ודאית. אמרתי לכם תחילה שזה חמשים שנה ומשהו שרגלי לא דרכה כאן... טעית... זכרוני הטעני... דומה, הרבה יותר מחמשים שנה... הרבה יותר... הרי אני היום, קיימא לן, כבן שבעים, ואף קצת למעלה מזה... ואני אז בצעדי כאן, הייתי כבן עשר ומשהו, נגיד, כבן אחת עשרה... הרי אומר: זה כששים שנה לא דרכה רגלי כאן. אבל היטב זכור לי... שאי כאן בצלע ההר היה אז גיא חותך... את הגיא אחפשה בעיני ואיני מוצאו. הגיא להיכן אזל לו? הגיא איהו? וכי נפל שיבוש לתוך הסידור הזה? מה משמע? עיני משוטטות מסביבי לחפש את הגיא שאהבה נפשי. ובכן, קשיה, גיא מפורש הלך לי לאיבוד. היתכן?

רבי אלתר הקשה והוא שתירץ ובניחותה. וכך אמר:

— מסתבר שכך היה המעשה. יש לנו רבוננו של עולם והוא אומן גדול. משיב הרוח ומוריד הגשמים. הוא מחדש כל יום מעשי בראשית ואף מטליא לפעמים זעיר שם וזעיר שם. נטל הרבוננו של עולם בגשמי ערימות עפר מכאן וסתם בהן את הגיא שבכאן. כשם שדברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר, אף הרים ועמקים כך הם. וכך פועל ארון העולם: עושה רוחות משרתיו וגשמים שמשיו. והוא אשר בכוהו ובחכמתו יהפוך עקוב למישור, כפי שנמצא כתוב בתזון ישעיהו. הזוכרים אתם, בחורים, בכמה יגיעה עלה לי פסוק זה להכניסו לתוך ראשיכם? ילדים נבונים הייתם, אך בנים סוררים. ויש שאתם מתעקשים לתבין מקרא פשוט.

רבי אלתר נתן לפתע בצחוק קולו והפטיר בקול צוהל:

— אל גדול לנו בשמים ובארץ. הכל עשה יפה בעולמו. באמונה שלי. ילדים, תבל בידו כחומר ביד היוצר. רצונו הוא מבקע פני האדמה וחורשה תלמים תלמים, רצונו הוא מיישר את קמטיה וסותם את פרצותיה. רצונו הוא מפקד על ההרים לרקוד לפניו כעגלים. רצונו הוא מצווה על בחורים, שכבר נעשו תישים, לנהוג אורח כגדיים המלחכים דשא ולקפץ על ההרים כעגלים. אכן, רק הוא יתברך שמו עושה נפלאות גדולות לבדו.